

PhDr. Simona Binková, CSc.
Středisko ibero-amerických studií
FF UK v Praze

Oponentský posudek disertační práce

Pavel Zavadil, *Bohemia jesuitica in Indiis Occidentalibus. Latinská korespondence českých jezuitů z Ameriky, Filipín a Marián v českých a moravských archivech (Kritická edice)*, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav řeckých a latinských studií, Latinská medievalistika a novolatinská studia, Praha 2011, sv. I a II, 662 str., ved. práce PhDr. Martin Svatoš, CSc.

Kolega Pavel Zavadil ve své disertační práci navazuje tematicky na svou práci diplomovou, pro niž si kdysi vybral užší téma misionářů z české řádové provincie Tovaryšstva Ježíšova v Brazílii a jejich listy do vlasti (FFUK Praha, 2000). Už tehdy si vyzkoušel nelehkou práci badatele v domácích i zahraničních archivech, paleografa, editora a překladatele z novověké latiny.

Pro svou doktorskou disertaci si předsevzal heroický úkol: uspořádat kritickou edici veškeré známé korespondence příslušníků tzv. staré české provincie jezuitského řádu (do zrušení TJ v roce 1773) ze zámoří dochované v českých a moravských archivech a knihovnách. Už v průběhu heuristiky, vzhledem k objemu pramenné základny, pak byl nucen omezit zpracovávané materiály z hlediska provenience: zaměřil se „jen“ na území tzv. Západních Indií, tj. na působiště v někdejších španělských a portugalských koloniích na půdě amerického kontinentu, k nimž v dobovém pojetí patřily také ostrovní kolonie Španělska v Tichomoří, tj. Filipínské a Mariánské ostrovy spravované z Nového Španělska, tedy Mexika. Rezignoval proto na rozsáhlý korpus korespondence týkající se tzv. Východních Indií, tedy území náležejících pod portugalskou administrativu, kde rovněž jezuité z české provincie působili, počínaje správním centrem Góou a Malabarským pobřežím Indie, přes jihovýchodní Asii až po Čínu. I přes toto rozumné omezení představuje Zavadilem předkládaná edice více než stovku dopisů (přesně 114), jeden soubor excerpt a celkově přes 800 NS textu, kterým byla věnována péče po stránce paleografické (netřeba zmiňovat řadu obtíží, které ji nutně provázely, od elementární čitelnosti/nečitelnosti dané individualitou písma, příp. zkratek, ale také – v případě autografů - nedostatkem psacího materiálu a z toho vyplývající drobností písma; rozsáhlá Langerova sbírka jezuitik v Náchodě je v současnosti známa jen v opise z 19. stol., který, jak Zavadil dokazuje, pořizoval člověk nepříliš znalý latiny, a proto bylo třeba

přistoupit k rekonstrukci textu; nutnost rekonstrukce nastoupila i v případě jiných, poškozených autografů). Kapitulu samu o sobě znamenalo novolatinské lexikum, protkané navíc výrazy z jiných jazyků, označujících pisateli dříve neznámé reálie (obzvláště týkající se exotické přírody nebo domorodého obyvatelstva Nového světa), stejně jako lokální toponyma, v dopisech všelijak komolená. Deformaci fonetické i grafické podoby podléhala i vlastní jména osob, včetně evropských. Zde už se problémy paleografické stýkají s problematikou interpretační a jsou řešeny zčásti v poznámkovém aparátu, zčásti v českých záhlavních regestech. Všechny tyto okolnosti (objem korpusu, geografická šíře, jež zahrnuje, a zmíněné i další specifické problémy) vysvětlují, proč jsem vytyčený doktorandův úkol označila výše za heroický.

Doktorand sám si jako cíl vytkl „prolomit bariéru“ - jazykovou a paleografickou -, která dosavadnímu bádání v oblasti zámořských misí vycházejících z české jezuitské provincie kladla závažné překážky a jež se, až na výjimky, realizovalo na základě jen dílčích edicí, resp. překladů vybraných pramenů, většinou staršího data (Welt-Bott, Kalista ve spolupráci s Vraštilem). Zavadil úspěšně tuto bariéru poodsunul a mnohanásobně překonal i průkopnické Kalistovo dílo *Cesty ve znamení kříže*, bez něhož se doposud žádný badatel na poli česko-latinskoamerických vztahů, ale i v oblasti starší české cestopisné literatury, dějin české mimoevropské etnografie, ale také dějin jezuitského řádu či barokní zbožnosti neobešel. Výsledek jeho mnohaleté trpělivé práce, zejména paleografické, se od nynějška stane povinným pramenným materiálem zmíněných oborů a bude záležet už jen na jazykové zdatnosti badatelů, zda a do jaké míry budou schopni předložený latinský korpus zužitkovat. Zavadil jim tuto cestu usnadňuje mnohdy velmi obšírnými záhlavními registry v češtině, které samy o sobě jsou nesmírně cenným orientačním zdrojem informací. Zavadil tak svou edicí (a bylo by si přát, aby se dočkala publikace) otevírá studijní možnosti mnoha dalším oborům.

Příprava edice a důvěrná znalost obsahu textů otevřela už také samotnému autoru možnost dochovaná písemná svědectví analyzovat a zhodnotit v úvodní studii, předcházející vlastnímu korpusu. Nejprve na základě editovaných dokumentů načrtává „cestu“ jezuitů od proměny v zámořského misionáře (výběr „indipetů“, odchod do ciziny, zkušenosti ve Španělsku, plavba po světových oceánech) přes popis zámořské reality až po bilanci kariéry (kap. 3). Kap. 4 je autorovou sondou do myšlení misionáře – zde se mj. polemicky vyrovnává s moderními pohledy na otázku „mučednické“ smrti, novátorsky zařazuje kapitolu zabývající se pocity frustrace misionářů (dříve jen M. Křížová v několika svých studiích), stejně jako podobou humoru v jezuitských relacích. Kapitola o jazykové podobě shrnuje nejen poznatky

o převaze (a také problémech) dobové latiny v předkládaném korpusu korespondence, ale je také důkazem toho, že se Zavadil úspěšně vyrovnal i s minoritní, nicméně velmi obtížnou, protože nekodifikovanou němčinou (a, pochopitelně, také s kurentem).

Práci nechybí „povinné“ kapitoly obsahující shrnutí dosavadního stavu bádání a celkový přehled a stav dochování zkoumaných pramenů (kap. 1 a 2), velmi užitečná ediční poznámka (kap. 6), obsahující mj. ediční zásady, které bylo nutno částečně přizpůsobit charakteru pramenů (zvl. náhodská sbírka), seznam pramenů a relevantní sekundární literatury (kap. 8) a jako „bonus“ příloha (kap. 10) – seznam žádostí o vyslání do zámořských misí z České provincie, jak se dochovaly v ARSI v Římě. Ne že by šlo o zcela novou informaci, ale dosud se zájem badatelů soustředil jen na hledání indipetic konkrétních misionářů, kteří se svou žádostí (nebo opakovanými žádostmi) uspěli. Vědělo se, že počet kladně vyřízených byl mnohanásobně menší než žádostí podaných, ale zde se nám dostává statisticky hodnověrnějšího důkazu, i když zdaleka ne všechny indipetice se dochovaly (některé odeslané, o nichž víme, nejsou v evidenci – např. první žádost W. Christmanna z 3.7.1676; jiné dnes chybí, jak vyplývá i ze Zavadilova seznamu); jiné naopak nejsou peticemi, ale poděkováním; jiné vedle žádosti byly současně doporučením jiných kandidátů (např. Em. de Boye, jak i Zavadil, str. 37). Domnívám se také, že z dosavadních sond jednotlivých badatelů v ARSI, kteří si nekladli statistické cíle, nevyplynulo, že jejich dochovanost končí rokem 1710, jak lze vyvodit ze Zavadilova přehledu. Co mi u přílohy chybí, je udání zdroje, resp. přesné signatury (citované někdy též jako ARSI, *Indipetae* 25) a dále vyhodnocení, do jaké míry jednotlivé petice vyjádřovaly touhu odejít právě do „Indií“ (zvláště u žádostí z 20.-50. let 17. stol.), anebo jinam (namátkou Ferdinand Körning, který působil v Laponsku). Jsem si vědoma, že tato problematika už přesahuje obsahové cíle práce, proto by možná stačila redukce přílohy na misionáře, kteří se objevují v korpusu, a problematiku ostatních *indipetae* vytěžit při jiné příležitosti.

Další poznámky a podněty k diskusi:

Ne zcela jistá jsem si jednoznačností názvu práce: větší část shromážděné korespondence totiž byla odesílána ještě z Evropy a vztahovala se k ní (jak konstatuje i autor).

U popisu Langerovy sbírky by bylo užitečné popsat, s jakými problémy při identifikaci nejen pisatelů (nejen Kle I a II), ale také datace a místa se autor musel vypořádat, zvláště s ohledem na stav archívní pomůcky, která situaci rozhodně neusnadňuje, spíše naopak. Uspokojivá identifikace a chronologie jsou tedy i výsledkem kritické práce s textem, což není na první pohled zřejmé. Vzhledem k náročnosti rekonstrukce některých textů by byla

zajímavá i konfrontace s pokusem o překlad řady listů, uskutečněný dr. Erikem Bouzou, někdejší archívářem a vedoucím SOkA Náchod.

V kap. 4.1. Účel misí (64) – autor vysvětluje podporu misí ze strany španělské koruny takřka výhradně ekonomickými zájmy, tak, jak to rezonuje v některých textech; výklad je však příliš sumarizován, chybí mu obecnější kontext – Koruna totiž byla za šíření křesťanství přímo zodpovědná, šlo o jednu z podmínek papežského souhlasu s kolonizací (a ovšem také exploatací) Nového světa – viz papežské buly z roku 1493 a tzv. královský patronát (obojí mělo kořeny ve středověku a v reconquistě), nereflektována otázka tzv. *requerimiento* a tzv. *spravedlivé války*, ani to, že podobně formulovány i buly ve prospěch Portugalců.

Problematika vztahu Koruny k Indiánům byla mnohvrstevná: třeba oddělovat Korunu, administrativu a kolonisty, stejně jako teorii a praxi života v koloniích. Tato problematika by si zasloužila větší propracovanost.

Příklady drobných přehmatů, kterým je v tak rozsáhlé práci nemožné se vyvarovat:

- koncepční: v úvodu (16) – je ještě deklarován zájem o asijské misie (Goa, Čína, plavba z Portugalska kolem Afriky) v předkládané edici
- faktografické: u Strobacha (21 a *passim*) a Cuculina (175nn.), kteří působili na Marianách, a u Kleina (na Filipínách, 424) – nelze hovořit o Indiánech; naopak, u Boryněho (131) o Indech, ani pokud je tak on nazývá v lat.

: u Neumanna (57) – šlo o SZ Mexiko, nikoliv SV

: u Brandta (135) – šlo o P. Marii Piekarskou (byl Slezan)

: u Fritze (155) – nemohl plout proti proudu k Portugalcům, bylo to po proudu

: P. Wörbest (170) = P. Ferdinand Verbiest

: Sierra de los Guazapares (259nn.)

: Palafox (286) – alespoň. do pozn. recte: Palafox

- formulační: je možno dělit jezuity na méně zbožné a „zbožnější“ ? (50)

- překladové: „filipínská loď“ – známá také jako „galeón de Manila“

: řeka je zlato- a kamenonosná (136/147: v lat. *auri et margaritis* = perly)

Jde však o drobnosti, které nelze považovat za zásadní. Řadu podobných připomínek jsem ochotna s P. Zavadilem konzultovat, neboť nemůže být v silách jednotlivce obsáhnout geograficky i jinak tak široké spektrum reálií, navíc komolených neznalostí původních pisatelů a ještě transpozicí do latiny (s většinou se však úspěšně vyrovnal). Hodný chvály je rozhodně Zavadilův kultivovaný jazyk práce - což nebývá vždy pravidlem -, který ladí s celkovou pečlivostí věnovanou edici i bibliografickým údajům.

Autorův přínos tkví především v pečlivé a erudované práci s přípravou edice, z níž vzápětí mohl čerpat konkrétní materiál pro úvodní studii, která je záměrně koncipována jako práce s vymezeným korpusem pramenů a rozvíjí některé z problémů, které lze v edici vystopovat. V tomto smyslu byly její cíle naplněny a disertační práci doporučuji k obhajobě.

V Praze, 1.9.2011